

Tisztelt Ünneplő Közösség, kedves Márkus Béla Tanár Úr!

„Nem először vetődik fel: az irodalom története az elfogultságok, előítéletek története is. Legalább annyira a befolyásolható, részrehajló literátorok históriája, mint amennyire a befolyásolhatatlan és megingathatatlan literatúráé” – ezzel kezdődik Márkus Béla első tanulmánykötetének, a *Magányos portyázóknak* (1989) az első írása, melyben történetesen Markovits Rodion feledése ellen pöröl, aprólékosan listázva, mely kánonképzők negligálták az *Aranyvonat* meg a *Szibériai garnizon* íróját, hogy máris megrajzolja nagy ívű pályaképét a két világháború közti kor irányzatainak elemző tükrében, bizonyítva, hogy nem feledésről, hanem tudatos negligálásról van szó. Majd Jordáky Lajossal, Mester Zsolttal, Gáll Ernővel folytatja a magányos portyázók sorát – néhány elszánt irodalmár kivételével a nyolcvanas években itthon ismeretlen erdélyi írókkal, és tartok tőle, ma sem kedvderítőbb a hazai tájékozottság. A kánon peremére vagy még oda se soroltak mellett persze a legjelentősebbnek ismert művekről is érdemben szól, de erőteljesen jelzi, hogy nem csak a hivatalosan elismert művekből épül a nemzet irodalma, és nem elegendő pusztán magát a szöveget vizsgálni, mert egy-egy mű, életmű valós értéke csak a sokrétegű szellemi folyamatok egészének a kontextusában ismerhető fel.

Ezzel a zsebkönyv méretű fél- vagy harmadnyi könyvével az Alföld szerkesztője nem kijelölte, csak megerősítette a programját. A *Magányos portyázók* nem a pályakezdő belépője volt – közel két évtizedes megyei lap- és folyóiratközléseivel (Alföld, Tiszatáj) már egy fél életmű állt mögötte, ám irodalomtörténész, szerkesztői, kritikusi munkásságát problémásnak ítélte a korabeli kultúrpolitika.

Márkus Béla indulásától következetesen egyetlen magyar irodalomban gondolkodott. A hetvenes évek elejétől írta értékelismerő, értékmentő és értékközvetítő kritikáit, tanulmányait a Kárpát-medencei magyar, majd az emigráció ma már klasszikusnak tekintett íróinak, mint Gion Nándor, Domonkos István, Kányádi Sándor, Sütő András, Szilágyi István, Székely János, Dobos László, Gál Sándor, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, s aztán sorra a belépő fiatalabb nemzedékek alkotóinak a műveiről. Ismert ugyan, de muszáj emlékeztetnem: a határon túli magyar irodalommal foglalkozó irodalmárok fölött ott lebegett a megbízhatatlan, a nacionalista bélyeg és vád, és nemcsak lebegett, időről időre durván le is csapott szerzőkre, szerkesztőkre, folyóiratokra (Alföld, Forrás, Tiszatáj betiltott lapszámai). És különösen eleven volt a gyanakvás azokkal az irodalmárokkal szemben is, akik mindemellett a nemzeti sorskérdéseket vizsgáló, kulturális stratégiában gondolkodó írók eszmei, erkölcsi értékeit kutatták,

közvetítették konzekvensen és megalkuvásmentesen, mint Márkus Béla is tette Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Németh László, Csoóri Sándor életművének értékjelölésével.

A hetvenes-nyolcvanas évekre visszatekintve még ma sem látható tisztán, hogy az egyetlen magyar irodalomban gondolkodó, a magyar irodalom organikusan önszerveződő szellemi erőcentrumai milyen erőteljes mértékben vállaltak szerepet a nemzet kulturális, irodalmi stratégiájának a kidolgozásában, szellemi kondíciójának megőrzésében és a hazai rendszerváltozás előkészítésében. Mindenesetre az elsők között kell említenünk a debreceni iskolát, szellemiséget, műhelyt, melynek – a tanítványok sorát kinevelő, pályára segítő – Márkus Béla egyik meghatározó képviselője.

Márkus Béla irodalomtörténeti értékpreferenciái pontosan követhetők megjelent írásaiban, könyveiben, de értékérzékenysége nem kizárólagos, és pláne nem kirekesztő. Tóth Lászlót idézem: „Ha van is, rajta kívül kevés az olyan irodalomkritikusunk, illetve irodalomtörténészünk, aki a teljes 20. századi magyar irodalmat olyan behatóan, részletekbe menően, nem is életművekre, hanem egyes megjelent művekre és írói-alkotói törekvésekre [...] lebontva, földrajzi és egyéb határoktól függetlenül ismeri, aki az egymástól távol, sőt szembenálló jelenségekre, alkotókra, alkatokra és művekre is figyel, mint [...] Márkus Béla. Mintha a részeket is csak az egész függvényében lehetne látni igazán... Az egész pedig torz, legalábbis hiányos képet mutat a részek ismerete nélkül.” Márkus Béla már az Alföld folyóirat szerkesztőjeként is, aztán egyetemi oktatóként is a különböző szemléletű, stílusú értékek egyensúlyára törekedett – erről a magyar irodalmi lexikon szerkesztőségi munkája során személyesen is meggyőződhattünk –, amennyire lehetséges, ideológia- és politikasemlegesen, kizárólag az értékre figyelve, mert vallja, hogy a magyar irodalom értékei sokfélék, és ezek összeadódva teszik ki azt, amit egyetemes magyar irodalomnak nevezünk.

Lehengerlő műismerete mellett naprakészen és persze kritikailag nyitott az új elméletekre, ezek eredményeit beépíti elemzéseibe, de túllép szűk szakterületén, mert az értékeket nemcsak deskriptív módon regisztrálni, hanem közvetíteni is akarja – írásai alkalmasint impulzív, finom, intellektuális humort, ironiát is megcsillantó esszébe hajolnak.

Kritikusként, irodalomtörténészként – tévedhetetlent nem mondhatok, de – biztos és egyértelmű minőségérzéke, értéktudata, pazar műismerete, személyes kapcsolatoktól független, kritikai szemlélete, azaz szakmai és emberi hitelessége fedezetében a megfontolt, precíz filológus született debattőr is. Emlékeztetések az íróársadalmat is megosztó neuralgikus vagy neutralizált kérdésekhez való egyértelmű és cáfolhatatlan hozzászólásai (Csoóri Sándor *Nappali hold*, az Illyés és a Válasz-szerep, a Wass Albert-jelenség), tisztázási igénye nem ismer sem elvi, sem emberi kompromisszumot.

Ha Márkus Bélának csak monográfiáit (Szilágyi István, Ágh István, Cseres Tibor, Gál Sándor, a korai Sarkadi) nézzük is, azt vélhetjük, alighanem több élete van. Ha pedig egybefűznénk tanulmányait, tanulmányértékű kritikáit, egy igen terjedelmes és igen tagolt 20. századi magyar irodalomtörténet rajzolódna ki. Személyes meggyőződéssel és szenvedéllyel mentette és integrálta a határon túl született irodalom értékeit 89 előtt is, majd a posztmodern merevségétől védte a sors- és valóságírodalmat, ma meg talán a közönnyel hadakozik: átmenteni a nemzet értékeit a jövőnek.

Hosszan sorolhatnám Márkus Béla – ahogy a Kortárs-díj átadóján Thimár Attila nevezte – Főtanár úr tudósi, irodalmári érdemeit, azonban nem maradhat említés nélkül az sem, hogy mindezen szakmai kiválóságai mellett jó humorú és derűs társasági ember, lételeme a személyes kapcsolatok, barátságok figyelmes gondozása, a határon túli irodalom szülőhelyét legalább annyira ismeri, mint az inneniét – mert Heideggerrel vallja: „Minden nagy dolog abból született, hogy az embernek hazája és nemzeti hagyománya van.” (De azért Párizsban kicsit jobban otthon érzi magát, mint Budapesten.)

Nyolcvanadik születésnapját ünnepeelve a Magyar Művészeti Akadémia képviselőjében tisztelettel köszöntöm Márkus Béla Főtanár urat, Széchenyi-díjas professzort, a 20. és 21. századi egyetemes magyar irodalom egyik legkiválóbb ismerőjét és értőjét, a nemzeti értékek és a nemzeti stratégia szolgálatát vállaló elkötelezett és mértékadó irodalomtörténészt, kritikust, a Horváth János-i út egyenes ági folytatóját.

Még egy kerek dátum kapcsolódik a maihoz: Márkus Béla hatvan évvel ezelőtt találkozott Cs. Nagy Ibolyával, és egybekötötték az életüket. Cs. Nagy Ibolya saját irodalomtörténeti életművével, a maga szakmai rangján is méltó szellemi társa Márkus Bélának. Főtanár úr valahol azt nyilatkozta, hogy évek haladtával úgy érzi, Ibolya több elismerést érdemelt volna, s talán elhappolt előle egy-két jutalmat, díjat... – a mai ünnepet biztosan nem happolta el, Ibolya kerek évfordulója még előttünk, de addig is és azután is: Isten éltesse erővel, egészséggel, szeretettel, munkával, jókedvvel, derűvel mindkettőjüket!

(Elhangzott 2025. szeptember 11-én, a Térey Könyvünnepen.)

Pécsi Györgyi